

Editorial

«**Σ**αν να έπαιρνε μορφή μέρα με τη μέρα η προειδοποίηση του φιλοσόφου Paul Ricœur, ο οποίος ανήγγελλε, ήδη από το 1995, “δύσκολες στιγμές για το δίκαιο”. Μέσα σε λίγα μόνο χρόνια, ο πόλεμος έγινε πραγματικότητα ακόμη και στο ευρωπαϊκό έδαφος, τα επεισόδια της πανδημίας μάς υπενθύμισαν την ευθραυστότητα των θεμελιωδών δικαιωμάτων μας και των συνταγματικών εγγυήσεών τους, το κράτος δικαίου αποδυναμώθηκε παντού και ο λαϊκισμός ανέβηκε στην εξουσία σε πολλές χώρες, ανατρέποντας τους κανόνες που θεωρούσαμε ως τους πιο σταθερά εδραιωμένους, και όλα αυτά με φόντο ένα γεωπολιτικό χάος που τροφοδοτείται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.». Με αυτόν τον γλαφυρό τρόπο περιγράφει τη βαθιά κρίση του κράτους δικαίου στις μέρες μας ο F. Ost στην εισαγωγή του **νέου βιβλίου του**, το οποίο κυκλοφόρησε πριν από δύο μήνες και στο οποίο ο συγγραφέας αναρωτιέται και πάλι, δέκα χρόνια μετά την πρώτη φορά που έθεσε το ίδιο ερώτημα, «Σε τι χρησιμεύει το δίκαιο;».

Τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς, τα πιο σοβαρά συμπτώματα της εξασθένησης του κράτους δικαίου και, γενικότερα, της περιφρόνησης του δικαίου είναι, σήμερα, η υποτίμηση της κανονιστικής δύναμης του Συντάγματος και η αλλοίωση της συνταγματικής ερμηνείας. Οι συνταγματικοί κανόνες έχουν καταστεί υπερβολικά εύκαμπτοι, έτοιμοι να προσαρμοστούν σε κάθε εξωτερικό παράγοντα, νομικό, οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό ή ηθικό. Οι διατάξεις του Συντάγματος έχουν καταλήξει να αποτελούν πηγή ανασφάλειας δικαίου, καθώς κάθε αυθαίρετη αλλά συγκυριακά επικρατούσα ερμηνεία τους είναι σε θέση να στρέφει, ανά πάσα στιγμή, το κανονιστικό τους περιεχόμενο κατά βούληση και σύμφωνα με τις ανάγκες της, αδιαφορώντας τόσο για το κείμενο αυτών των διατάξεων που διαβάζουν οι πολίτες όσο και για οποιαδήποτε προγενέστερη κρατούσα ερμηνεία του. Μια σειρά από μελέτες που έχουν δημοσιευτεί στη Νομαρχία, έχουν αναδείξει όλα τα παραπάνω, εστιάζοντας ιδίως στην **κανονιστική υποβάθμιση**, την **υπονόμευση της δεσμευτικής δύναμης**, την **απαξίωση** και την **ερμηνευτική αποκένωση** του Συντάγματος.

Η διερεύνηση σε βάθος της παραπάνω κρίσης του Συντάγματος και, γενικότερα, του δικαίου προϋποθέτει την αξιοποίηση αλλά και την υπέρβαση των ακραιφνώς λογικο-τυπικών θεωρήσεων στις οποίες περιορίζεται συνήθως ένας πεπεισμένος θετικιστής νομικός. Άλλωστε, **όπως επισημαίνει ο A. Viala**, ακόμη και αυτός ο νομικός, ο οποίος επιδιώκει να αποστασιοποιείται από το αντικείμενό του, δεν θα μπορούσε να αρνηθεί ότι «το δίκαιο, παρά την αυστηρή εικόνα που παρουσιάζει

στον απλό άνθρωπο, ενέχει μια μεταφυσική διάσταση που απορρέει από το γεγονός ότι οι νομικοί κανόνες δεν είναι παρά η τυπική απόδοση αξιών των οποίων η προέλευση βρίσκεται περισσότερο στα συναισθήματα και τις συγκινήσεις παρά σε οποιαδήποτε εμπειρική βάση. [...] Το συνταγματικό δίκαιο είναι ακόμη πιο ευάλωτο σε αυτήν την ανορθολογικότητα, καθώς είναι ένα κατεξοχήν πολιτικό δίκαιο και, κατά συνέπεια, ένα δίκαιο που πλαισιώνει μια δραστηριότητα η οποία διέπεται ιδιαίτερα από αναπαραστάσεις και κηρύγματα που δεν έχουν ως κύρια κινητήρια δύναμη την ορθολογικότητα.».

Μια τέτοια υπέρβαση επιχειρεί ο Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος, διερωτώμενος αν υπάρχει ακόμη πίστη στο Σύνταγμα. Στο άρθρο του, η πίστη ορίζεται ως μια συνθήκη στην οποία ένα πρόσωπο ή ένα σύνολο προσώπων, αφενός, προσδίδει σε μια δήλωση, σε μια πρόταση ή σ' ένα γεγονός την αξία της αλήθειας, ακόμη και αν η αξία αυτή δεν έχει πλήρως επαληθευτεί λογικά ή εμπειρικά, και, αφετέρου, αναλαμβάνει δεσμεύσεις και δρομολογεί δράσεις σχετικά με αυτή τη δήλωση, την πρόταση ή το γεγονός, υπερβαίνοντας τις όποιες αμφιβολίες του. Διακρίνοντας την ατομική από τη συλλογική πίστη, ο συγγραφέας δέχεται ότι ένα Σύνταγμα δεν μπορεί να υπάρχει και να λειτουργεί κανονικά χωρίς τη συλλογική πίστη από την οποία εξαρτώνται τόσο η ισχύς, η νομιμοποίηση, η ερμηνεία και η ορθή εφαρμογή των ρυθμίσεών του όσο και η θεμελίωση των σχετικών νομικών κρίσεων. Συναφώς, το Σύνταγμα πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως ένα σύνολο θεμελιωδών και δεσμευτικών νομικών ρυθμίσεων μέσω των οποίων οι πολίτες, υπερβαίνοντας τις ατομικές πεποιθήσεις και αμφιβολίες τους, εκφράζουν τη συλλογική πίστη τους σχετικά με την οργάνωση και τις αρμοδιότητες των δημοσίων εξουσιών και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ιδιωτών, προσδοκώντας την υλοποίηση των προβλεπόμενων σκοπών του και την ασφαλή επίλυση, με βάση τις διατάξεις του, των ενδεχόμενων συγκρούσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η συνταγματική ερμηνεία - ανεξαρτήτως της μεθόδου της ή των υποκειμενικών απόψεων κάθε ερμηνευτή-προϋποθέτει τη διατήρηση της συλλογικής πίστης στο Σύνταγμα και την υπεράσπισή του απέναντι σε καθέναν που το καταχράται ή το κακομεταχειρίζεται.

Με βάση τις παραπάνω παραδοχές, ο συγγραφέας επιχειρεί να εντοπίσει τους λόγους και τον βαθμό απώλειας της παραπάνω πίστης στην εποχή μας. Επισημαίνει ότι, στους Νέους Χρόνους, η συλλογική πίστη στο Σύνταγμα διαποτίστηκε εξαρχής από την ιδέα της αντικατάστασης του «δικαίου» του ισχυρότερου από το κράτος δικαίου και εμπλουτίστηκε κατόπιν με την προσδοκία της σύνθεσης πολιτικής και κοινωνικής δημοκρατίας. Αυτή δε η προσδοκία υπήρξε τόσο έντονη που μετέτρεψε το Σύνταγμα σε ένα κοινωνικό *φετίχ*, καλύπτοντας σημαντικές ατέλειες και ενδογενείς αντιφάσεις τις οποίες είχε εμφανίσει εξαρχής ο νεωτερικός

συνταγματισμός και οι οποίες συνέβαλαν στην απορρύθμισή του και στην αναβίωση προνεωτερικών προτύπων. Στις μέρες μας, ιδίως τα τελευταία χρόνια της *πολυκρίσης*, η συλλογική πίστη στο Σύνταγμα εξασθενεί ολοένα και περισσότερο. Από τη μία πλευρά, ενώ τα ιδιωτικά κέντρα εξουσίας ενισχύονται διαρκώς και ορισμένα από αυτά φτάνουν στο σημείο να διεκδικούν ακόμη και την ίδια τη συντακτική εξουσία, τα κρατικά συντάγματα *αποκενώνονται*, αποτυγχάνοντας να εμπνεύσουν την πεποίθηση ότι είναι ικανά να πετύχουν τα ιδανικά που διακηρύσσουν. Από την άλλη, και η ίδια η συλλογική πίστη κλονίζεται, καθώς δίνει τη θέση της σε διάσπαρτες, εφήμερες και εύθραυστες πεποιθήσεις ατόμων ή επιμέρους ομάδων.

Συμμεριζόμενος την άποψη του A. Supiot ότι «καμία κοινωνία δεν μπορεί να αντέξει χωρίς πίστη και χωρίς νόμο», ο Γιαννακόπουλος τονίζει ότι, για να αντιμετωπίσουμε, στην εποχή μας, την απώλεια της πίστης στο Σύνταγμα, καλούμαστε να επανεφεύρουμε τόσο τον συνταγματισμό όσο και την πίστη, συλλογική και ατομική. Η επανεφεύρεση του συνταγματισμού προϋποθέτει, πριν απ'όλα, να αντιληφθούμε εκ νέου το Σύνταγμα ως δεσμευτικό νόμο. Η επανεφεύρεση της πίστης χρειάζεται άτομα τα οποία τολμούν να μάθουν έχοντας εμπιστοσύνη στην ελεύθερη σκέψη τους και τα οποία, την ίδια στιγμή που διεκδικούν τη σχετική αυτονομία τους, ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις τους ως πολίτες, όχι από φόβο, αλλά από δημοκρατική συνείδηση. Η πίστη πρέπει να είναι προϊόν ελεύθερης αυτοδέσμευσης και όχι υποταγής σε κάποιο θεό ή αφέντη, να συμφιλιώνεται με την αμφιβολία και να υπερβαίνει τον φόβο.